

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 378.016:811.11

Бортник С. Б.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ВИКЛАДАЧІВ НА КУРСАХ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ПРИКЛАД ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті розглянуто питання освіти дорослих в умовах сучасних освітніх потреб. Зокрема, розглядається андрагогіка як наука про навчання дорослих і її основні принципи, показано можливість і необхідність реалізації андрагогічного підходу в роботі з дорослими. Досліджується потенціал основних положень освіти дорослих у концепції безперервної освіти. Аналізуються особливості підготовки дорослих на курсах іноземних мов для викладачів. Увага зосереджується на сутності принципів андрагогіки стосовно вивчення іноземної мови; проілюстроване їх використання в системі мережі курсів.

Ключові слова: освіта дорослих, освіта впродовж життя (безперервна освіта), особливості дорослих студентів, андрагогіка, хьютагогіка, вивчення іноземної мови.

Постановка проблеми. Одними з причин актуалізації освіти дорослих у наш час є розширення інформаційно-комунікаційного середовища, глобалізація та міграційні процеси, зростання ролі людського та соціального капіталу. В економічному аспекті дорослі студенти – це люди, які залучені в тій чи іншій формі до освітніх програм для покращення своєї продуктивності, знання чи навичок. Аналіз фахової літератури із цієї теми вказує на те, що дуже часто дорослі студенти визначаються як люди, що вже вийшли зі шкільного віку, але не мали можливості відвідувати навчальний заклад раніше, або мають певні проблеми зі здоров'ям і обмежені можливості, або є емігрантами, які потребують соціальної та культурної адаптації, або належать до так званих кризових маргінально-соціальних груп. Отже, питання навчання дорослих людей, які мають вищу освіту, наукові ступені, успішно працюють за своїм фахом і прагнуть підвищити свій рівень володіння іноземною мовою, не настільки детально вивчалися. Натомість досвід роботи на курсах засвідчує, що викладання іноземної мови дорослим слухачам курсів відрізняється від навчання учнів чи студентів під час академічних занять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання освіти та навчання дорослих і безпе-

рервної освіти висвітлюються в дослідженнях С. П. Архипової [1; 2], І. А. Зязюна, С. І. Болтівця, Л. Б. Лук'янової [7], В. П. Андрущенко, С. І. Змеїнова [3], О. В. Сухомлинської, О. І. Огієнка [4], Л. Є. Сігаєвої [5; 6] та ін. Аналіз наукових робіт підтверджує посилення уваги до різних форм освіти дорослих, а також до їх практичної реалізації [14].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити навчальні характеристики дорослих студентів у вивченні іноземної мови та проаналізувати відповідні стратегії навчання, які можуть бути застосовані викладачем, ураховуючи, що наразі особливо гостро відчувається необхідність нових підходів до організації процесу навчання дорослих людей. Матеріалом дослідження, крім теоретичних праць вітчизняних і зарубіжних фахівців із лінгводидактики та педагогіки, є результати тестування й анкетування слухачів курсів іноземних мов для професорсько-викладацького складу університету й інших вищих навчальних закладів за 2015–2016, 2016–2017, 2017–2018 навчальні роки, власне досвід викладання в таких групах. Середній вік слухачів курсів охоплює діапазон від магістрантів і аспірантів, тобто 22–23 роки, до викладачів і співробітників у віці 55 років. Варто нагадати, що соціальна наука виділяє три

вікові категорії: до 25 років, від 25 до 45 років і понад 45 років, тобто в одній групі можуть навчатися представники трьох різних вікових груп, що також впливає на освітнє середовище та методи навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасні джерела з методики визначають дорослого студента як особу, яка свідомо чи несвідомо, формально (*formally*), інформально (*informally*), неформально (*non-formally*) залучена в будь-яку освітню програму з метою вирішення своїх життєвих проблем [8]. Є такі форми освіти дорослих: формальна загальна та професійна освіта для дорослих, неформальне загальне й професійне навчання, інформальне (спонтанне, повсякденне) навчання, коли нові знання й навички отримуються в ході повсякденної життєдіяльності людини, пов'язаної з її роботою, сім'єю чи дозвіллям. Узагалі треба визнати, що попит на неформальну освіту серед дорослих є відносно низьким, оскільки такий вид освіти не усвідомлюється як потреба широким загалом дорослого населення, неформальна освіта не визначається в суспільстві як індивідуальна та суспільна цінність. Отже, і пропозиція неформальної освіти дорослих досить обмежена, а детальний аналіз і актуальні пропозиції сприятимуть кращій організації системи освіти дорослих.

Характерною рисою сучасного інформаційного суспільства є безперервна освіта. У світі сьогодення знання змінюються швидше, ніж змінюються покоління. Ураховуючи цей факт, американські економісти навіть запровадили термін «напіврозпад компетентності» – період, коли від моменту закінчення ВНЗ компетентність фахівців знижується на 50% через надходження нової наукової й технічної інформації. За оцінками експертів США, щорічно оновлюється 5% теоретичних і 20% професійних знань, якими володіють фахівці [5]. Знання іноземної мови є однією з можливостей підтримувати професійні знання на належному рівні, дізнаватися про нові здобутки у сфері свого фаху з першоджерел.

Останні десятиліття спостерігається вибухова поява нових концепцій і теоретичних засад у педагогіці, таких, як андрагогіка (*androgogy*), хьютагогіка (*heutagogy*), рівногогіка (*peerogy*), кібергогіка (*cybergogy*). Із 1970-х рр. почала оформлюватися теорія навчання та методики дорослих. Засновником цієї теорії вважається Малкольм Ноулз (США), теорія якого базується на концепції андрагогіки (науки, що розкриває теоретичні та практичні проблеми навчання, виховання й освіти дорослої людини протя-

гом усього життя) [9]. Становлення андрагогіки також пов'язане з науковцями Р. Смітом (США) і П. Джарвісом (Велика Британія), Ф. Пьюггелером (Німеччина) і Л. Туросом (Польща) [3; 4]. Андрагогіка з'явилась у результаті розуміння того, що дорослі – це не значить діти збільшених розмірів і віку, дорослі навчаються не так само, як діти. Андрагогіка наголошує на важливості самого процесу навчання й використовує такі підходи до навчання, які швидше базуються на вирішенні завдання (тобто є *problem-based*), а також розраховують на співпрацю (*collaborative*), ніж є класичними дидактичними, і до того ж наголошують на рівності між учнем і вчителем, що можна зобразити такою схемою, де «в» – викладач/вчитель, а «с» – студент/слухач курсів:

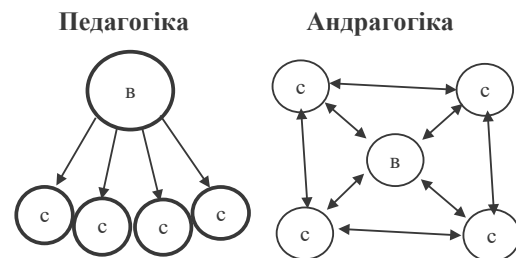

Рис. 1. Відмінності педагогіки й андрагогіки

Джерело: розроблено автором за даними [9; 10; 11]

М. Ноулз відзначив такі характерні відмінності дорослих студентів, або чотири **основні** принципи навчання дорослих:

- 1) дорослий бере участь у плануванні й оцінюванні свого навчання;
- 2) основа для навчання – наявний досвід дорослого;
- 3) дорослі вивчають те, що їм необхідно для роботи чи важливо для саморозвитку;
- 4) процес навчання дорослого спрямований на результат, вирішення проблеми чи виконання завдання [9].

Термін *heutagogy* (хьютагогіка чи евтагогіка) уперше був згаданий у роботі “From Androgogy to Heutagogy” Стюарта Хасе (Stewart Hase) і Кріса Кеньона (Chris Kenyon) у 2000 р. як продовження розвитку андрагогіки [10]. Хьютагогіка – це сучасна концепція самостійного навчання, у центрі якої є доросла людина, яка свідомо та самостійно керує процесом свого навчання. Хьютагогіка виникла як реакція на глобальні зміни, що відбуваються в суспільстві, зі зростанням професійної й академічної мобільності населення. Основні положення хьютагогіки співвідносяться із сучасними концепціями безперервної освіти чи

освіти впродовж усього життя. Хьютагогіка – це сучасне вчення про безперервне навчання як стиль життя, про самоосвіту як провідну форму освіти. У роботах Фреда Гарнетта (Fred Garnett) *педагогіка* визначається як наука про виховання й освіту дітей і підлітків, *андрагогіка* – як наука про освіту дорослих, а *хьютагогіка* – як наука про самоосвіту [13]. Інші науковці вважають, що *педагогіка* – це наука, центром якої є педагог, *андрагогіка* сконцентрована на особистості учня, а *хьютагогіка* концентрується на людині, яка навчається самостійно. Хьютагогіка визнає необхідність гнучкого підходу до навчання, що базується не тільки на отриманні знань, але й на самостійній роботі з інформацією. Викладач надає ресурси та створює умови, потрібні для навчання, а дорослий студент аналізує та синтезує знання й керує процесом свого навчання значною мірою самостійно.

А тепер розглянемо положення андрагогіки за М. Ноулзом у розгорнутому вигляді [9].

– Дорослій людині, яка навчається, належить провідна роль у процесі навчання, тобто процес навчання організований у вигляді спільної діяльності дорослого студента та викладача на всіх етапах (діагностики, планування, реалізації, оцінювання, корекції), що можна проілюструвати вищезгаданою схемою на рис. 1.

– Доросла людина ставить перед собою конкретні цілі навчання, прагне до самостійності, самореалізації, самовдосконалення, самоврядування; дорослим потрібно знати, чому вони навчаються, яким буде застосування вивченого.

– Доросла людина володіє професійним і життєвим досвідом, знаннями, уміннями, навиками, які є важливим джерелом і повинні бути використані в процесі навчання. Викладач усвідомлює, що людина накопичує певний обсяг досвіду по мірі свого дорослішання, і цей досвід стає ресурсом для навчання, що збільшується з часом.

– Дорослий шукає швидкого застосування отриманих під час навчання знань і вмінь, навичок і якостей, тобто навчання відбувається найкраще, коли предметні знання мають негайне застосування.

– Процес навчання значною мірою визначається тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють йому.

– По мірі дорослішання самооцінка/яконцепція (*self-concept*) змінюється від незалежної особистості до особистості, яка самокерована та самостійна (*self-directed*). Проте дорослі студенти надають перевагу соціальній взаємодії.

– Спрямованість дорослого щодо навчання (*orientation to learning*) зміщується від сконцентрованості на предметі (*subject-centeredness*) до концентрації на проблемі/завданні (*problem centeredness*).

– Мотивація до навчання з дорослішанням змінюється, стає внутрішньою (*internal*). Дорослі студенти мають чіткі цілі щодо того, що вони хочуть учити та яким чином вони збираються досягти цього.

Ураховуючи теоретичні засади та концепції різних авторів, сучасна наука виділяє такі узагальнені принципи андрагогіки, які були застосовані й на курсах іноземних мов для викладачів.

1. Принцип пріоритетності самостійного навчання. Для практичного застосування цього принципу потрібна серйозна попередня підготовка – скласти програму навчання (*syllabus*), як пише Ф. Гарнетт, “*you developed your own syllabus*” [13]; ретельно відібрати та підготувати/роздрукувати навчальні матеріали. Дорослі студенти мають потребу навчатися у свій власний спосіб. Такий підхід дає можливість ознайомитися з навчальними матеріалами неквапливо, у власному темпі (наприклад, тренувати навички аудіювання). Викладач спрямовує роботу слухачів курсів, рекомендує відповідні ресурси, дає посилання на освітні сайти, а потім результати роботи обговорюються на занятті. Слухачі курсів поставили собі такі цілі: у ході аудіювання розуміти на слух іноземне мовлення в його нормативному та діалектному варіантах, у природному та прискореному темпі, сприймати тексти різних жанрів. Тому відбувався пошук, обговорення й обмін аудіоматеріалами. Аудиторних годин не вистачає на вдосконалення всіх мовленнєвих навичок, тому частина роботи з лексиною, запам’ятовування слів, складання ментальних карт (*mind maps*), робота з граматичним матеріалом (виконання вправ) виконується самостійно з обов’язковою перевіркою правильності виконання на парі. Принцип самостійності в навчанні відповідає й сутності хьютагогіки, яка набуває все більшого поширення та розвитку. Дорослі студенти опираються на навчання, коли відчувають, що інші нав’язують інформацію, ідеї чи навіть дії.

2. Принцип спільної діяльності починається з виявлення потреб студентів (уже практично обов’язковий *needs analysis*) і групового обговорення, починаючи із загальної мети (чи то буде проходження тесту на рівень B2, чи підготовка до виступів на міжнародних конференціях) і до короткотермінових цілей (яку граматичну тему

розбирати більше часу – умовний спосіб чи непряму мову, яку лексичну тему вивчати в розширеному варіанті). Наприклад, групою було вирішено додатково до підготовки до проходження тесту опрацювати такі теми: «*Вербальні й невербальні особливості іноземного публічного виступу. Участь у роботі міжнародної конференції: дискусії, висловлювання власних поглядів (моделювання ситуації)*»; «*Термінологічна відповідність у системі вищої освіти України, європейських країн і США: структура навчальних закладів, звання й наукові ступені викладацького складу*». Слухачі курсів вирішили, що, крім підготовки суто на іспит рівня B2, ще варто звернути увагу на такі навички під час планування роботи: *володіти ключовими поняттями іноземної мови для наукового та професійного спілкування; уміти вести бесіду з активним використанням ключових тематичних лексичних одиниць; володіти основами писемного спілкування*. Отже, певна кількість годин була виділена на ці теми. Дорослі найкраще навчаються в демократичному оточенні співпраці (*participatory, collaborative*). Для них важливо бути активно залученими в те, що і як вони будуть учити, вони потребують активного досвіду навчання.

3. Принцип використання наявного позитивного життєвого (професійного та соціального) досвіду. Дорослі студенти приходять на курси з досвідом і знаннями в різних сферах і мають тенденцію до позитивного сприйняття тих видів практичної учбової діяльності, які дають їм можливість застосовувати вже наявні знання й навички. Дорослі хочуть інтегрувати нові ідеї й уже наявні знання. Досвід роботи зі студентами-іноземцями допомагає в розвитку навичок усного мовлення, і ті викладачі, які вже читають свої предмети англійською мовою, демонструють кращі результати в аспекті “Speaking”. Певним чином здійснюється формалізація вже набутих емпіричних знань. Можливе використання «*експериментального*» навчання («*experiential*») тут важко перекласти однозначно, оскільки термін має два значення: 1) повага до досвіду (*experience*) і знань, які має дорослий студент; 2) активна участь у роботі під час занять (*experience*).

4. Принцип коректування застарілого досвіду й особистих установок. Принцип є протилежним попередньому, коли досвід може заважати у вивченні іноземної мови. Наприклад, деякі слухачі із задоволенням читали та перекладали тексти (те, що робиться переважно більшість часу, починаючи зі школи й до складання канди-

даських іспитів) і важко сприймали завдання з розділу “Reading” на складання іспиту на рівень B2 – підібрати заголовки до абзаців, розташувати абзаци в логічній послідовності й ін. Особисті установки цих слухачів заважали сприймати такі завдання як релевантні для перевірки прочитаного: а як це без перекладу? Складність полягала саме в тому, щоб переконати, що не тільки переклад є показником розуміння прочитаного (особливо в час автоматизованих перекладів), що всі ці питання, перефразування, назви абзаців необхідні для перевірки розуміння прочитаного на належному рівні. Практика показала, що саме в такому разі допомагають ретельно підібрані тексти на початку роботи, залежно від фахової спеціалізації й інтересів групи, а потім уже необхідно переходити на тексти різноманітної тематики, але проблема такого типу повторюється з року в рік, і деякі установки дуже важко викоринити.

5. Принцип індивідуального підходу до навчання враховує особисті потреби, соціально-психологічні характеристики особи. Основою індивідуального підходу є аналіз професійної діяльності дорослих студентів, оцінки успішності, соціального статусу та навіть характеру взаємин у колективі. Вхідні (діагностичні, рівневі) тести для розподілу студентів за групами за рівнем іноземної підготовки, анкетування або навіть інтерв’ю уможливають створення соціально-психологічного портрета студента (*develop a universal entry test, followed by an interview* [13]). Не слід забувати, що дорослі мають чітко визначені індивідуальні відмінності своїх соціально-психологічних характеристик. Фізіологи та психологи довели, що люди здатні успішно навчатися практично протягом усього життя, але треба враховувати, що індивідуальні відмінності в стилях навчання людей збільшуються з віком. Дорослі навчаються з різною швидкістю та різними способами залежно від їхніх інтелектуальних здібностей, рівня освіти, особистості, когнітивних навчальних стилів. Необхідно регулювати потік інформації відповідно до швидкості навчання, не пропонувати занадто багато інформації за короткий проміжок часу.

6. Принцип елективності навчання полягає в наданні дорослому студенту свободи у виборі цілей, змісту, методів, форм, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання. За висловленням Ф. Гарнетта, “*you negotiate with your students to find an agreed learning path*”, сам науковець називає цю техніку “*brokering*” [13]. Деякі джерела надають рекомен-

дації навіть щодо організації процесу навчання, часу проведення занять: *“Even time of class meeting needs not to be forced on them (students) for the convenience of the instructor”* [14].

7. Принцип рефлексивності базується на свідомому ставленні дорослого студента до навчання. Також вони обмежені в часі й не мають наміру вчити мову просто заради навчання. Отже, для успішного навчання іноземній мові викладачеві треба слідувати методам і технологіям, що підходять саме для дорослих студентів, створити успішне навчальне середовище, бути достатньо гнучкими, щоби змінити заняття, якщо воно виявилось неефективним в аудиторії. Іншою характерною рисою дорослих слухачів є те, що вони беруть відповідальність за своє навчання на себе.

Принцип системності навчання проявляється у відповідності цілей і змісту навчання його формам, методам, засобам навчання. Також системність іноді трактується як систематичність, безперервність чи регулярність.

9. Принцип актуалізації результатів навчання передбачає негайне застосування на практиці отриманих умінь, навичок і знань. Більшість слухачів курсів викладали іноземним студентам свої дисципліни й дійсно втілювали цей принцип на практиці. Дорослі студенти більше сконцентровані на завданні чи проблемі (*task/problem-centered*), ніж на предметі (*subject-centered*). Приклади, вправи, аналогії та метафори мають бути знайомими та своєчасними, релевантними щодо віку, досвіду, фаху.

11. Принцип розвитку студента. Навчання іноземної мови сприятиме вдосконаленню особи, уможливить сприйняття нової інформації й участь у нових видах діяльності. Знання, уміння й навички стають основною характеристикою соціального розвитку особистості, усувають розрив між дипломованою підготовкою та новими вимогами сучасності.

Висновки і пропозиції. Саме завдяки освіті дорослих здійснюється безпосередній процес розвитку особистості, забезпечується збагачення та примноження творчого потенціалу особистості. Андрагогіка розглядає освіту в контексті життєвого шляху людини. Дорослі студенти навчаються з власної волі після усвідомлення необхідності заповнити певні прогалини в освіті чи вдосконалити наявні навички та компетенції. Ураховуючи різну провідну діяльність у дітей і дорослих, необхідно чітко розділяти принципи педагогічних і андрагогічних моделей навчання. Основні принципи навчання дорослої аудиторії, які є ключовими для всіх, хто працює з дорослою аудиторією, і які узагальнюють перелічені вище:

1) провідною діяльністю є самостійне навчання;

2) першочерговою є спільна діяльність студентів/одногрупників між собою й викладачем. Цей принцип дозволяє до початку і в момент навчання виділяти пріоритетні напрямки в отриманні знань;

3) навчання відбувається з опорою на наявний життєвий досвід, практичні уміння та навички;

4) треба враховувати принцип корегування застарілого особистісного досвіду та консервативного підходу, що заважає на шляху до оволодіння новими знаннями.

Різні характеристики щодо навчання значно впливають на методичні стратегії, які застосовує викладач. Але загальна тенденція полягає в тому, що навчання дорослих стає більш ефективним, якщо воно сконцентроване на слухачеві (*learner-centered*), а не на викладачеві (*teacher-centered* або *instructor-centered*). Викладач повинен підтримувати баланс між подачею нового матеріалу та його застосуванням, підлаштовувати свій стиль і стратегії викладання. Питання іншомовної освіти дорослих потребують подальших досліджень фахівців і уваги суспільства для реалізації актуальних викликів сьогодення.

Список літератури:

1. Архипова С. П. Соціально-педагогічні аспекти освіти різних категорій дорослих: монографія. Черкаси: ФОП Пономаренко Р.В., 2013. 354 с.
2. Архипова С. П. Основи андрагогіки: навчальний посібник. Черкаси; Ужгород, 2002. 184 с.
3. Змеєв С. И. Основы андрагогики: учебное пособие для вузов. Москва: Флинта: Наука, 1999. 152 с.
4. Огієнко О. І., Литовченко І.М. Андрагогічна модель навчання: американський контекст: монографія. Київ: ЦУЛ, 2014. 234 с.
5. Сігаєва Л. Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія; за ред. С. О. Сисоєвої. К.: ЕКМО, 2010. 420 с.
6. Сігаєва Л. Є. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. К.: ЕКМО, 2009. 44 с.
7. Сучасні технології освіти дорослих: посіб./ авт.кол.: Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 182 с.
8. Nzeneri I. S. Handbook on Adult Education Principles and Practices. (New Edition). Uyo: Abigab Associates Ltd. 2008.

9. Knowels M. S. The modern Practice of Adult Education: Pedagogy versus Androgogy. New York: Association press. 1978.
10. Hase S. and Kenyon Ch. From Andragogy to Heutagogy. URL: <http://www.psy.gla.ac.uk/steve/pr/Heutagogy.html>.
11. Davis D. Instructor's Manual for The Adult Learner's Companion: A Guide for the Adult College Student, second edition. Boston, MA: Wadworth, Cengage Learning. 2012.
12. Heutagogy, Emergent, Ambient. URL: <http://heutagogicarchive.wordpress.com>.
13. The PAH Continuum: Pedagogy, Andragogy and Heutagogy <https://heutagogy.com>.
14. URL: <http://www.facultyfocus.com/articles/effective-teaching-strategies/tips-for-teaching-adult-students/>.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ НА КУРСАХ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ КАК ПРИМЕР ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ

В статье рассматриваются вопросы образования взрослых в условиях современных образовательных потребностей. В частности, рассматривается андрагогика как наука об обучении взрослых и ее основные принципы, показана возможность и необходимость реализации андрагогического подхода в работе со взрослыми. Исследуется потенциал основных положений образования взрослых в концепции непрерывного образования. Анализируются особенности подготовки взрослых на курсах иностранных языков для преподавателей. Внимание сосредоточено на сути принципов андрагогики относительно изучения иностранного языка, проиллюстрировано их использование в системе сети курсов.

Ключевые слова: образование взрослых, образование на протяжении всей жизни (непрерывное образование), особенности взрослых студентов, андрагогика, хьютагогика, изучение иностранного языка.

PECULIARITIES OF TEACHER LEARNING/TRAINING AT FOREIGN LANGUAGES COURSES AS AN EXAMPLE OF ADULT EDUCATION

The article deals with the issues of adult education under conditions of modern educational needs. In particular, andragogy as a science about adult education and its basic principles are viewed, there have been shown the possibility and necessity of implementation of andragogical approach while teaching adults. The potential of main guidelines of adult education within the concept of lifelong learning is investigated. There have been analyzed the peculiarities of adult preparing at foreign languages courses for university lecturers. The attention is focused on the essence of andragogy principles and their use in system of courses network is shown.

Key words: adult education, lifelong education, adult learners' features, andragogy, heutagogy, foreign language learning.